

Віталій Циганюк

КОНСПІРАТИВНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА УПА РОМАНА ШУХЕВИЧА

Питання тактики підпільної боротьби національно-визвольного руху українського народу 40-х рр. ХХ ст. викликає значну зацікавленість як серед науковців, так і серед пересічних осіб, які захоплюються цим періодом як однією з героїчних сторінок історії України. Основою тактики підпільників є конспірація. Вона була важливим елементом й у діяльності керівника українського національно-визвольного руху протягом 1943-50 рр. Романа Шухевича – головного командира УПА, згодом голови Проводу ОУН на українських землях. Саме вдала конспіративна діяльність провідника визвольної боротьби довгий час оберігала його від ліквідації з боку радянського тоталітарного режиму, а від так цим забезпечила життєздатність підпільного руху у післявоєнний період ще на кілька років.

Діяльність Романа Шухевича як лідера українського національно-визвольного руху 1943-50 рр. ще не досліджена належним чином. Об'єктивною причиною цьому є той фактор, що великий масив документів та матеріалів, які містять факти з життя даної особи, тривалий час залишалися недоступними для дослідників.

Частково дана проблема розкрита у працях вітчизняних науковців – Д. Веденєєва [2, 3, 4], Г. Биструхіна [3], Ю. Киричука [10]. Проте загалом вони побіжно торкаються її в контексті дослідження визвольних змагань 40-х рр. ХХ ст. Спогади очевидців тогочасних подій – Г. Дідик [8], М. Зайця [7], В. Кука [14], Л. Полюги [17], Ю. Шухевича [9] хоч і становлять важливу інформацію для дослідження, проте фрагментарно висвітлюють проблему.

Мета статті – дослідження питання конспірації в діяльності Романа Шухевича у 1943-50 рр.

У матеріалах „Основи тактики партизанських та боївкарських відділів”, виданих з метою узагальнення та використання попереднього досвіду УПА в 1948 р. у серії „Ратник”, зазначаються три дуже важливі чинники, від яких „остаточно залежить успіх чи не-

успіх бойових дій партизанських та боївкарських відділів, а разом з тим і доля всього визвольного-революційного руху поневоленої нації, а саме: *конспірації* [курсив автора – Ц.В.], розвідки й досвіду” [цит. за: 16]. Конспірація – це слово латинського походження і означає – приховання [5].

На посаді головного командира УПА Р. Шухевич обрав собі псевдо Тарас Чупринка. Такий вибір пов’язаний з тим, що він вбачав УПА спадкоємницею збройної сили УНР у 1921 р., яку під назвою „Українська повстанська армія” розпочав організувати Г. Чупринка. А ім’я Тарас додав, підкреслюючи, що збройна боротьба спирається на ідею національно-державної суверенності Української держави, до якої закликав у своїй творчості Великий кобзар України [23, 122]. Крім того, потрібно зважити й на те, що під час хрещення Р. Шухевичу дали друге ім’я – Тарас [18, 109]. Про певну ефективність псевдо у партизансько-підпільній боротьбі свідчать матеріали з „Листа секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова Й. Сталіну про становище на Волині та пропозиції щодо боротьби з українськими націоналістами” від березня 1944 р., де йдеться, що командиром УПА є „Клим Савур (справжнє прізвище Шухевич – син львівського адвоката)” [цит. за: 20, 44]. Як бачимо, ворожі сили на початковому етапі командування Р. Шухевича повстанською армією влоділи заплутаною інформацією стосовно псевда Шухевича, оскільки приписали йому псевдо попереднього головного командира УПА Д. Клячківського.

Під час обіймання посади керманіча УПА для Р. Шухевича постійно існувала загроза життю. Від 1944 р. НКДБ УРСР розгорнув широкомасштабний оперативний захід „Барлога”, спрямований на пошук членів Проводу ОУН і особисто Р. Шухевича, на котрого з 31 жовтня 1945 р. завели розшукову справу „Вовк” [3, 108]. Радянські спецслужби дали йому таке прізвище, щоб створити негативний імідж, а солдатам вбивали в голову, що вони ловлять страшного, аморального маніяка-злочинця, що зі своєю „бандою вбиває мирних людей” [цит. за: 11, 7]. До речі, відгомін цього прізвища поширився пізніше і на сина головного командира УПА – Ю. Шухевича, якого у радянських в’язницях називали „Вовчечям” [9].

Свого часу німецькі спецгрупи провели у Львові широкомасштабну операцію по затриманні Р. Шухевича, яку особисто контролював начальник гестапо Німеччини Г. Мюллер. І лише попередження агента у львівському гестапо „Марінееллі” врятувало головного командира УПА [10, 157]. Тому, маючи урок, підпілля мусило докласти значних зусиль, щоб забезпечити конспірацію командувача. Якщо

під час німецької окупації України Тарас Чупринка переховувався переважно у лісах, то у післявоєнний період – у селах, а згодом і у Львові, де місцем переховування була т. зв. „хата” – так назване в підпіллі з метою конспірації помешкання, у якому підпільникові доводилося жити й працювати. Ці „штаб-квартири” командира постійно змінювалися, залежно від потреб керівництва, вимог конспірації та конкретних дій репресивних органів, а також від загальної окупаційної політики щодо населення. У „хаті” найчастіше влаштували ще добре замасковану криївку, де зберігалися запасна зброя й амуніція, а також медикаменти, гроші, нелегальна література, канцелярське приладдя, харчові продукти тощо. У серпні 1944 р., коли радянська армія вела наступ на німецькому фронті, Р. Шухевич перебував із відділом кіннотників у селі Улашківці над рікою Серет, на півдні від м. Чортків Тернопільської обл. [8, 110]. Знаходячись на Бережанщині у середині серпня цього року Тарас Чупринка дав завдання командирові боївки своєї охорони збудувати криївку в селі Августівка (недалеко від сіл Бишки і Конюхи) Бережанського р-ну Тернопільської обл. Як правило, для проживання криївки використовувалися переважно взимку, тому тут Р. Шухевич перебував з осені 1944 р. по весну наступного року, періодично виїжджаючи на зустрічі. Господар двору, в якому знаходилася криївка головного командира УПА в цьому селі, П. Когут подає її опис: „Вхід до криївки був із хати. В кімнаті відкидався камінь, що служив за покришку, і відкривався вхід до льоху (півниці). Звідси йшов прохід (коридор) довжиною біля десяти метрів до криївки. Приміщення криївки мало чотири метри в довжину, три метри в ширину й висоту в зріст людини. Стіни були оббиті килимами, а підлога встелена дошками. Були тут ліжка, стіл, крісла. Над стелею криївки був шар землі товщиною до півтора метра. Посередині подвір'я росла груша, що мала дупло до самого низу й служила вентилятором повітря і для встановлення радіоантени” [цит. за: 14, 26].

На кінець літа 1945 р. Тарас Чупринка мав 2 „хати” на Бережанщині: у вищезазначеній Августівці, а також селі Рай. Тим часом спецгрупи НКВС діяли. Обидві „хати” були ними розконспіровані у серпні цього року [14, 28]. Р. Шухевичу, можна вважати, пощастило, що в момент облави ворожими силами цих криївок його там не було. Цікаво зазначити, що інформацію про „хати” ворогові надала сама зв'язкова командира „Наталка”, проте не навмисно. Одним з найпоширеніших дієвих методів роботи спецгруп НКВС був так званий „легендований допит”, коли учасники цих груп діяли

під виглядом співробітників оунівської Служби безпеки. Ось їм „Наталка” все і розповіла [1, 443-445].

Зв’язкова командира Г. Дідик у споминах розповідає, що на зиму з 1945 на 1946 рр. „черговим місцем постою Командира було село Пуків на Рогатинщині Івано-Франківської обл. Там „хата” Командира була в домі вчительки. Тут без пригод перезимували” [цит. за: 8, 110-111]. Д. Веденєєв і Ю. Шаповал говорять про те, що у зв’язку з погіршенням здоров’я – почали набрякати ноги і він не міг переходитися у звичайних бункерах – для Р. Шухевича на зиму 1945-1946 рр. Г. Дідик обладнала криївку під грубою у будинку по вул. Сулимирського, 4 (тепер вул. Милятинська) у Львові [4; 3, 108]. На межі листопада-грудня 1946 р. цю „хату” ліквідували, оскільки вона була виявлена радянськими спецслужбами, які після цього вели за нею інтенсивне спостереження [17, 14]. Що характерно, господар будинку С. Лозинський не знав про її існування у власному домі аж до моменту ліквідації цієї „хати” [17, 36-37].

Навесні 1946 р. Р. Шухевич перебував у рогатинських лісах, де діяв Рогатинський особливий окружний провід, спеціально створений як база для укріття керівного складу підпілля Галичини [3, 108].

У жовтні 1946 р. О. Ільків – „Марійка” (відома ще під псевдо „Роксолина”) для головного командира УПА організувала „хату” в селі Княгиничі Рогатинського р-ну на Станіславщині (сучасна Івано-Франківська обл.). Вона з маленькою дитиною Дзвінкою, своєю матір’ю й умовними чоловіком Богданом (справжнє ім’я – Л. Полюга) та двоюрідною сестрою „Манею” (насправді – К. Зарицька) жили тут за підробленими документами як українські переселенці з Польщі. Командир на цій „хаті” перебував з двома особистими охоронцями – зв’язковими „Зенком” і „Левком” [14, 29].

Перебування Р. Шухевича на підпільно-конспіративній „хаті” у селі Княгиничі описує у споминах Л. Полюга, наводячи цікаві факти. Вночі, рятуючись від п’яних чоловіків зі „стрибків” до них у хату увірвалася сусідка Марія. Звісно, що „стрибки” прибігли за нею. Р. Шухевич вже стояв з автоматом у руках біля вікна у третій кімнаті. Не розгубилася матір „Марійки”, яка вхопила Дзвінку з візочка, та спросоння – в крик, і жінки в додачу почали репетувати, що на них напали бандерівці. За такої обстановки „стрибки” відступили. Після цього головний командир УПА дав високу оцінку поведінці й тактиці присутнім, а вранці жартома додав: „Найкраще зі своїм завданням справилася Дзвінка. Якби не вона, невідомо, що вчинили би „стрибки” [17, 71].

У січні 1947 р. було створене Управління 2-Н МДБ УРСР, на 1-й

відділ якого було покладене завдання вести розшук лідерів українського підпілля, зокрема й Р. Шухевича. В цілому по Україні не менше 700-800 оперативних працівників одночасно брали участь у пошуках командира УПА. І характерно, що тричі надходила інформація про його ліквідацію, але всі рази вона виявлялася не підтвердженою й пошуки тривали [3; 4]. 23 квітня 1947 р. Голова Раднарком УРСР М. Хрущов заявив: „Нам соромно, що у нас два роки сидить Шухевич і ми не можемо з ним впоратись” [цит. за: 20, 584].

21 вересня 1947 р. у м. Ходорів Львівської обл. арештували зв'язкову головного командира К. Зарицьку. Відповідними органами була інсценована її смерть в результаті затримання [17, 101]. Такі дії були здійснені для того аби Тарас Чупринка і його оточення не хвилювалося стосовно того, що від затриманої зможуть дізнатися важливу інформацію. Проте звістка про загибель зв'язкової стала страшним ударом для Р. Шухевича. Адже з весни 1945 р. стосунки між нею і головним командиром УПА переросли у кохання; сам Р. Шухевич формально розлучився зі своєю дружиною Наталією у 1944 р. з метою зменшення ризику для родини з боку ворогів [4]. Проте й після затримання зв'язкової головний командир УПА продовжував діяти зважено. Тепер його місце перебування було перенесено до с. Грімне Комарнянського р-ну Львівської обл, де він перебував близько 10 днів. Організаторами цієї „хати” стали Д. Гусяк, її мама та зв'язкова „Марта”. Усі вони мали підроблені документи й видавали себе за переселенців з Польщі. Помешкання отримали в приміщенні колишньої священичої плебанії. Одну половину будинку займав православний священик, а другу сільрада віддала переселенцям. Для конспірації „переселенки” займалися кравецтвом. У їхній кімнаті під підлогою зв'язкові головного командира УПА „Зенко” й „Левко” викопали криївку на 3-4 особи. Одна дошка з підлоги піднімалась й у такий спосіб відкривався вхід. Але там тримали лише окремі речі, оскільки це була запасна криївка. У приміщенні була простора кухня, хлопці мешкали у другій кімнаті, де поставили парован – за ним ховалися, якщо заходив хтось сторонній [14, 29-30].

Взимку на початку 1948 р. була розконспірована „хата” Тараса Чупринки у цьому селі. Туди несподівано зайшов дільничний міліціонер і побачив двох озброєних хлопців. В результаті перестрілки, міліціонер загинув, а з „хати” довелося негайно тікати. Р. Шухевич на той час жив не тут, а у Львові. Головний командир УПА досконало знав місто, мав там багато друзів і завжди почувавсь впевнено. У Львові по вул. Балашовській мешкав його добрий друг ще зі студентських

часів, співорганізатор рекламної фірми „Фама” Б. Чайківський. На цій же вулиці мала помешкання їхня знайома „Мариська”, в якій інколи зупинявся Р. Шухевич. Сам же головний командир УПА мешкав на Личаківській горі в Лисиничах, у домі пані О. Яремкової – „Гайдамачки”. Це був „особнячок” по вул. Кривій, із високою огорожею довкола. З погляду конспірації місце підібрали дуже вдало. У цій „хаті” Тарас Чупринка прожив зиму з 1947 на 1948 рр. У той період у нього почало хворіти серце. Р. Шухевич мав у Львові ще одну запасну, добре законспіровану „хату”, організовану досвідченим підпіллям Г. Гуляшем із села Бишки, що на Тернопільщині. Знаходилась вона у будинку по вул. Маріупольській, 32 у помешканні М. Угрин. У підвалі були дві добре замасковані криївки. Головний командир УПА жив тут деякий час у січні-березні 1948 р. й дав цим криївкам високу оцінку [14, 30].

Незважаючи на добру фізичну підготовку Р. Шухевича, умови підпілля і психічне перевантаження давалися взнаки й виразилися у численних хворобах. На початку квітня 1946 р. він був вимушений звернутися до львівського лікаря М. Лотовича, оскільки у нього розпухло коліно і дуже боліла нога. Його супроводжував 20-річний Л. Полюга (студент медінституту), що організував цей візит. Попри те, що головний командир УПА був заграмований [17, 60], наслідки для нього могли стати фатальними. Л. Полюга пригадує: „Перед рентгенограмою коліна вуйко [лікар М. Лотович – Авт.] пропонував ще рентгеноскопію грудної клітки. Ми з провідником несподівано опинилися в темному кабінеті лікаря Криштальської, зовсім неадаптовані. Перед рентгеноскопією провідник передав мені пістоль і гранати. Згодом, коли адаптувалися до темряви, зрозумів, що це бачила лікарка. Вона здогадалася, кого просвітлювала” [цит. за: 17, 28]. Але все обійшлося [17, 28].

Як зазначає Д. Веденєєв, на допиті 1948 р. цей лікар повідомив, що Р. Шухевич під виглядом „бухгалтера з молочарні” навідувався до нього у червні 1947 р. та лютому 1948 р. На першому відвіданні лікар поставив йому діагноз послаблення серцевих м’язів, катар шлунку, ревматизм суглобів [3, 109].

Двічі головному командирові УПА у січні 1949 р. довелося із фальшивими документами звертатися до завідувача терапевтичного відділення лікарні львівської залізниці А. Блея.

У липні 1948 р. через стан здоров’я Р. Шухевич разом із зв’язковою Г. Дідик, зрозуміло, із фальшивими документами („курсівки” виданні на ім’я вчителя Я. Польового та Г. Хом’як), перебував

в санаторії ім. Карла Маркса в Одесі [21, 33]. Тут він побував на прийомі у провідного кардіолога професора Сігала. Йдучи на процедури, Тарас Чупринка із зв'язковою завжди брав з собою отруту і по черзі переходили пістолет [4]. Це був великий ризик, але диктувався він станом здоров'я головного командира УПА, а успішний результат подорожі лише підтверджує справжній талант конспіратора Р. Шухевича. У червні наступного року Тарас Чупринка знову повторив небезпечну подорож до Одеси на Лермонтський курорт [3, 109; 21, 33], частково перебував у Криму [7, 28].

П. Судоплатов пізніше так висловився про Р. Шухевича: „Цей чоловік відзначався великою хоробрістю і мав досвід конспіративної роботи, що дозволяло йому ще через сім років після відступу німців займатися активною підривною діяльністю” [цит. за: 22, 416]. Ще один тогочасний службовець МДБ Г. Саніков говорить про головного командира УПА наступне: „... легендарна для оунівського підпілля особистість. Він діяв нагло, активно і витончено... Про його таланти ходили легенди... Це він, Чупринка, перевдягнувшись в форму полковника радянської армії, вільно розгулював по Львову, відповідаючи на вітання молодших по званню...” [цит. за: 19, 22]. Відзначений Р. Шухевич і у характеристиці, складеній Управлінням 2-Н МДБ при Раді Міністрів УРСР, „як сильний оунівський конспіратор” [цит. за: 6, 17].

Радянські спецслужби висліджували головного командира УПА фактично шість років, три з яких цим займався зокрема вищезазначене Управління 2-Н МДБ УРСР. Хоч їхня діяльність не раз показувала, що досягнення мети є лише питанням часу. За такого розвитку подій лишалося чекати на помилку однієї зі сторін. Ось тільки їхня ціна була для них різною: для радянської сторони це означало не виконання завдання в поставлений термін, для Р. Шухевича – спіткання долі С. Петлюри 1926 р. та Є. Коновальця 1938 р.

Спецорганам стало відомо, що головний командир УПА помічений у Львові, де він зустрівся з деякими діячами культури і навіть поклав вінок від власного імені на похороні одного з них. Його ризикований жест викликав розмови в місті, і агент МДБ, колишня актриса театру „Березіль” в Харкові, підтвердила присутність Р. Шухевича у Львові [22, 416]. Після цієї інформації МДБ СРСР розгорнуло широкомасштабну операцію, яку очолив начальник бюро МДБ №1 генерал-лейтенант служби безпеки П. Судоплатов. З цією особою пов'язані смерті Коновальця, Шумського, Ромжі [11, 7].

Останнім місцем перебування головного командира УПА стало

с. Білогорща поблизу Львова (зараз вул. Білогорща на південно-західній околиці Львова) [13, 282]. Тут ще з осені 1948 р. як хатня господиня оформилась Г. Дідик [14, 31]. Вона ж сама так описує це місце переховування: „Хата в центрі села, двоповерхова. Навпроти була школа. Внизу мешкав голова сільради, а в боковому приміщенні був кооперативний магазинчик. Наверху було вільне помешкання – дві кімнати, кухня, а також досить великий стрих. Там ми замешкали. Треба було дуже обережно пробиратися. Ми заходили туди вночі. На коридорі зі сходів хлопці зробили перегородку, на яку я вішала всякий посуд, щоб було менше помітно. За перегородкою була своєрідна криївка, дуже мала – ледве могло там стояти три особи” [цит. за: 12, 7].

Суворі конспіративні поведінка всіх мешканців „хати”, зокрема дотримання встановлених правил входу та виходу з будинку, була досить надійною запорукою безпеки. Проте уникнути небезпеки все ж таки не вдалося. Про „хату” знала ще зв’язкова Д. Гусяк (псевдо – „Дарка”, „Нуся”), яка там на постійній основі не проживала. Коли її арештували 3 березня 1950 р. у Львові [21, 18], в Білогорщі ніхто не міг про це довідатися вчасно, а, отже, й негайно вжити відповідних заходів [14, 32-33]. У в’язниці від „Дарки”, хоч і попри її волі, все ж таки дізналися, у якому населеному пункті знаходиться т. зв. „логово вовка” [9]. Швидко був розроблений „План чекістсько-військової операції по захопленню або ліквідації „Вовка”. Цей документ передбачав проведення операції на світанку 5 березня 1950 р. [2, 19]. Загалом, як свідчить карта-схема, до операції залучили 60 оперпрацівників, 376 вояків внутрішніх і прикордонних військ МДБ для оточення району дій по чотирьох ділянках, 170 – для догляду об’єктів і 320 перебувало в резерві на машинах [3, 113]. В результаті її проведення головний командир УПА був ліквідований. Існує кілька версій, яким саме чином загинув в ході реалізації даної операції Р. Шухевич: підірвав себе гранатою [15, 184], потрапивши в облаву, вистрелив із револьвера собі в голову [9], був застрелений в ході перестрілки [22, 418]. Важко зараз віднайти правду про ліквідацію Тараса Чупринки. Справа „Вовк”, з якою вже в роки незалежності ознайомили сина головного командира УПА Ю. Шухевича [9], налічувала 8 томів, але зберегла лише однотома збірка документів [3, 118]. Хоча, можливо, й інші ще десь існують, наприклад, в спецфондах архівів тогочасної столиці СРСР.

З завершенням радянсько-німецької війни Р. Шухевич продовжував визвольну боротьбу, спрямовану проти радянського тоталітарного режиму. З метою зменшення жертв серед особового складу

УПА він разом із прибічниками по Центральному проводу ОУН(Б) розробив тактичні основи, що дали змогу ще на кілька років активно протидіяти радянській Західній Україні. Разом з тим, щоб активно продовжувати боротьбу й підірвати діяльність проти радянської влади Р. Шухевич мусив приділяти особливу увагу власній конспірації, адже в цілому по Україні не менше 700-800 оперативних працівників одночасно брали участь у пошуках командира УПА. Тому Тарас Чупринка в 1945-50 рр. міняв місця перебування не менше десяти разів. Якщо під час німецької окупації України він переховувався переважно у лісах, то у післявоєнний період – у селах, а згодом і у Львові, що було спричинено, зокрема, й станом його здоров'я. У перші післявоєнні роки криївки Р. Шухевича знаходилися в основному у Тернопільській обл., пізніше в Станіславській, а в останні роки життя – Львівській. Ці місця постійно змінювалися залежно від потреб керівництва, вимог конспірації та конкретних дій репресивних органів, а також від загальної окупаційної політики щодо населення. Переховувався головний командир УПА в спеціально організованих приміщеннях, де жили за підробленими документами певні псевдо-сім'ї (переважно один з їхніх членів був зв'язковим командира). Ускладнювали діяльність головного командира УПА численні хвороби, які він отримав в результаті складних умов боротьби. Загибель 5 березня 1950 р. в с. Білогорща під Львовом Романа Шухевича стало початком кінця героїчних змагань українців за власну державу періоду 40-50 рр. ХХ ст.

Джерела та література

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. Документи і матеріали. – Кн. 2. – К.: Либідь; Військо України, 1994. – 684 с.
2. Веденєв Д., Івко В. Легендированные группы УПА // Однострій. – 2000. – №5. – С. 14-24.
3. Веденєв Д., Биструхін Г. „Повстанська розвідка діє точно й відважно...”. Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940-1950-ті роки: Монографія. – К.: К.І.С., 2006. – 568 с.
4. Веденєв Д., Шаповал Ю. Роман Шухевич: таємниці загибелі (до 95-річчя з дня народження) // Воєнна історія. – 2002. -№2. – [цит. 2004, 20 лютого]. – Доступний з: <http://www.warhistory.ukrlife.org/2_02_8.htm – 33к>.
5. Гузь І. Основи конспірації. – 28 березня 2007. – [цит. 2008, 18 січня]. – Доступний з: <<http://http://guzj.livejournal.com/2007/03/28/>>.
6. Дашкевич Я. Роман Шухевич та його місце в історії України ХХ ст. Дослідницькі проблеми // Роман Шухевич: постать на тлі доби Вою-

ючої України / упор. В. Штокало. – Тернопіль: Ідея і Чин України, 2005. – С. 11-22.

7. Заєць М. Спомини. 1952 рік. // О. Іпук, Н. Ніколаєва. Доля та спогади охоронця Романа Шухевича – Михайла Зайця-„Зенка”. – К., 2007. – 50 с. – С. 12-30.

8. Зв'язкова Генерала Чупринки. (Про Галину Дідик). Запис Мудрої Н., Садовської Г. // Дзвін. – 1992. – № 9-10. – С. 110-123.

9. Інтерв'ю з Юрієм Шухевичем, сином Романа Шухевича // Особистий архів автора. – Записано 21.05.2007 в м. Острог

10. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с., 130 іл.

11. Краснощок Ю. Тасмниця поховання на „Вовка” // Нація і держава. – 2005. – №16(76). – С. 7.

12. Краснощок Ю. Тасмниця поховання на „Вовка” // Нація і держава. – 2005. – №17(77). – С. 7.

13. Криївка Головного Командира УПА ген. Романа Шухевича – Тараса Чупринки // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2002. – Т. 38: Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в радянських документах. – С. 282-291.

14. Кук В. Штаб-квартири Головного Командира УПА // Визвольний шлях. – 2002. – №10. – С. 25-33.

15. Мірчук П. Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) командир армії безсмертних. – Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1970. – 269 с.

16. Основні елементи партизанської тактики УПА. Серія „Ратник”. Інструктор старш. шкІЛ УПА. – [цит. 2008, 18 січня]. – Доступний з: <<http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=1015>>.

17. Поллога Л. Шляхами спогадів 1944-1956. – Львів; Київ: Літературна агенція „Піраміда”, 2003. – 180 с.

18. Посівнич М., Бойко В. Музей Романа Шухевича // Визвольний шлях. – Кн. 3. – Березень, 2005. – С. 108-115.

19. Санников Г. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 560 с.

20. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1998. – 944 с.

21. Справка о ликвидации руководителя украинского националистического подполья в западных областях УССР – Шухевича. № 19/130 от 28 октября 1952 г. // Бурнашов Г. Лицар українського Духу. – Івано-Франківськ: „Сіверсія МВ”, 2006. – 86 с. – С. 17-39.

22. Судоплатов П. А. Спецоперації. Лубянка і Кремль 1930-1950 годы. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 688 с.: илл. – (Досьє).

23. Циганюк В. Військово-організаційна й політична діяльність Романа Шухевича у 1943 р. // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету / гол. ред. В. Баран. – Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 13. – С. 118-122.